

Sisekaitseakadeemia

Justiitskolledž

Tauri Lehola

KS041

ERINEVA KARISTUSAJAGA KINNIPEETAVATE
VÄÄRTUSHINNANGUTE ERISUSED

Lõputöö

Juhendaja: Laura Kikas

Justiitsministeerium

Sotsiaalhoolekande talitus

nõunik

Tallinn 2007

ANNOTATSIOON

KÄESOLEV LÕPUTÖÖ ON KIRJUTATUD TEEMAL „ERINEVA KARISTUSAJAGA KINNIPÉETAVATE VÄÄRTUSHINNANGUTE ERISUSED.”

TÖÖ PIKKUS ON 50 LEHEKÜLGE, KOOSNEB 2 PEATÜKIST NING SISALDAB 7 TABELIT. KASUTATUD ON 18 ALLIKAT. TÖÖ ON KIRJUTATUD EESTI KEELES NING RESÜMEE ON ESITATUD INGLISE KEELES.

LÕPUTÖÖ VÕTMESÕNAD ON ”KRIMINAALNE INIMENE”, „KARISTUSE FUNKTSIOONID”, „KARISTUSPOLIITIKA”, „VANGISTUSE MÕJU” JA „VÄÄRTUSHOIAKUD”.

TÖÖ EESMÄRGIKS ON VÄLJA SELGITADA, KAS JA KUIDAS MÕJUTAB ERINEV KARISTUSAEG KINNIPÉETAVATE VÄÄRTUSHOIAKUID.

UURIMUSTÖÖ AINESTIKU MOODUSTAVAD ERIALANE AVALDATUD KIRJANDUS JA TARTU VANGLAS TEOSTATUD ANKEETKÜSITLUS NING SELLE ANALÜÜS. UURIMISMEETODINA ON KASUTATUD VÕRRELDAVAT KIRJELDAVAT UURIMUST JA KVALITATIIVSET SISUANALÜÜSI.

TÖÖ TULEMUSENA SELGUB, ET ERINEV KARISTUSAEG EI MÕJUTA OTSESELT KINNIPÉETAVATE VÄÄRTUSHINNANGUID JA SUHTUMIST ELLU. OLULISEM ON ISIKSUSE INDIVIDUAALSUS, TEMA SOTSIAALSUS JA TAHE NING VÕIME ÜHISKONNAS HAKKAMA SAADA.

UURIMISTULEMUSI SAAB KASUTADA SELLEKS, ET VALMISTADA KINNIPÉETAVID ETTE TAASINTEGREERUMISEKS ÜHISKONDA PEALE ENNETÄHTAEGSET VÕI AEGSET VABANEMIST. SELLEKS SAAB UURIMUSTÖÖ TULEMUSTELE TOETUDES TEHA ETTEPANEKUID INDIVIDUAALSETE TÄITMISKAVADE TÕHUSTAMISEKS JA ENESEPARANDUS- NING SOTSIAALPROGRAMMIDE TÄIUSTAMISEKS. SAMUTI SAAB KINNIPÉETAVATE ENNETÄHTAEGSE VABANEMISE KORRAL UURIMUSTÖÖ TULEMUSI KASUTADA KOOSTÖÖKS KRIMINAALHOOLDUSAMETNIKEGA NING VANGLA JÄRELPÄRINGUTELE VASTATES.

SISUKORD

ANNOTATSIOON	2
SISUKORD.....	3
SISSEJUHATUS	4
I TEOORIA.....	6
1.1 Kriminaalne käitumine.....	6
1.1.1 Kuriteo mõistest.....	6
1.1.2 Kriminaalne inimene.....	7
1.2 Karistus	9
1.2.1 Karistamise olemus.....	9
1.2.2 Eesti karistuspoliitika.....	10
1.2.3 Karistuse funktsioonid	12
1.2.4 Rehabilitatsioon	14
1.2.5 Peletamine, preventatsioon	15
1.2.6 Ühiskonna kaitsmine õigusrikkujate vangistamise kaudu	16
1.2.7 Vangistuse mõju.....	16
1.3 Väärtushoiakud	17
1.3.1 Isiksuse struktuur	17
1.3.2 Varasematest uurimustest	19
II UURIMUS	21
2.1 Probleemiseade	21
2.2 Metoodika	22
2.2.1 Meetodi valiku põhjendus.....	22
2.2.2 Meetodi kirjeldus	22
2.2.3 Valim.....	23
2.3 Uuringu tulemused.....	25
2.3.1 Kriminaalne taust	25
2.3.2 Töö ja haridus	27
2.3.3 Perekond ja suhted	29
2.3.4 Kaaslased ja sõbrad, vaba aeg.....	30
2.3.5 Hoiakud.....	32
2.3.6 Sõltuvused.....	35
KOKKUVÕTE	37
SUMMARY	39
KASUTATUD MATERJALIDE LOETELU	41
Muud allikad	42
LISAD.....	43

SISSEJUHATUS

Eesti Vabariigis on retsidiivsus jätkuvalt kõrge. Paljud karistuse kandnud ei suuda või ei taha seaduskuulekale teele asuda ja satuvad korduvalt kinnipidamisasutusse tagasi. Ühiskonna arvamus tundub olevat vankumatu: kurjategijad tuleb isoleerida ja karistada neid võimalikult karmilt, tekitades neile samasugust valu ja ebamugavust, nagu nemad oma teoga. Karm ning julm kohtlemine ei too positiivset muutust kinnipeetava suhtumisse ja vaadettesse, vaid võib mõjuda vastupidiselt. Seetõttu on Euroopa karistuspoliitika võtnud rehabiliteeriva suuna, püüdes läbi kinnipeetava arendamise ja oskuste õpetamise temast paremat inimest kasvatada.

Iga sotsiaalse positsiooni (staatusega) kaasnevad käitumismudelid ehk rollid, mida keskkond ette kirjutab ja mille täitmist ka ootab. Isiksuse tasandil sõltub palju ka väärtushoiakutest ja sotsiaalsest suundusest. Sotsiaalne suundus väljendub indiviidi valivas suhtumises elu eri valdkondadesse, sealhulgas suhtumises õigusrikkumistesse, ühtede väärtuste eelistamises teistele. Sotsiaalne suundus on tihedalt seotud väärtushoiakutega.

Diplomitöö teema valikul lähtus autor töökogemuse käigus kogetust, et kinnipeetavate väärtushinnangud ei ole ühesed, erinedes nii tingituna individuaalsusest kui ka karistusaja pikkusest.

Käesoleva töö eesmärgiks on välja selgitada, millised on kinnipeetavate hoiakud ja väärtussüsteem, kuidõrd erinevad need on ja millised võivad olla neid mõjutavad tegurid.

- Kas erinev karistusaeg mõjutab vaateid edasisele käekäigule?
- Milline on kinnipeetava niinimetatud eneseparandusprogramm?
- Kui palju nad soovivad ja saavad teha oma tuleviku muutmiseks?
- Kas ja kuidas saab neid suunata ja toetada?

Eesmärgi saavutamiseks on autor teinud teoreetilises osas ülevaate kriminaalset käitumist seletavatest teooriatest, kriminaalpreventsiooni olemusest ning kirjeldanud väärtushoiakute olemust. Töös antakse ka ülevaade kinnipeetavate suhtumisest ühiskonda, peresuhtesse, kriminaalsusesse, muuhulgas ka karistusse.

I TEOORIA

1.1 Kriminaalne käitumine

1.1.1 Kuriteo mõistest

Kriminaalse käitumise defineerimine on tihedas seoses kuriteo mõistega. Eesti Vabariigi „Kriminaalkoodeks” (1996:11) sätestab: „Kuritegu on käesolevas koodeksis ettenähtud kriminaalkorras karistatav tegu – tegevus või tegevusetus”. M. B. Clinardi põhjal on sotsioloogiliselt kuritegu iga akt, mis on tunnustatud ühiskondlikult kahjulikuks ja mida on karistatud seaduse järgi, arvestamata karistuse tüüpi. (Clinard, 1974)

Kuriteo mõiste on ajas muutuv, kuna ka ühiskond on pidevas muutumises ja arenemises. Osa varem nn kuriteoks peetud tegevusi võidakse tunnustada legaalseks, ja vastupidi, kerkivad esile uued tegevused, mida kvalifitseeritakse kuritegedena. Sageli muutuvad küsimused kriminaliseerimisest poliitiliseks: teravalt põrkuvad kokku ühiskonna erinevate sotsiaalsete gruppide huvid. Traditsiooniliseks kuriteoks peetakse vara- ja isikuvastaseid kuritegusid. (*Teavet probleemkäitumiste ennetustööks*, 1999)

Prantsuse sotsioloog E. Durkheim on märkinud, et kriminaalsus on kõikide tervete ühiskondade osa. Ta nendib isegi, et kuritegevus on hädavajalik, kuna ta on seotud sotsiaalse elu põhiliste tingimustega ja mängib seepärast kasulikku rolli, sest need tingimused, millega ta on seotud, on hädatarvilikud moraali ja normi normaalseks arenguks. (*Teavet probleemkäitumiste ennetustööks*, 1999)

Kuritegevuse piirid määratakse ära ühiskonnas kehtiva seadusandlusega. Kriminaliseerimine, teo tunnustamine kuriteoks on vormilt juriidiline toiming. Kedagi ei saa mõista süüdi teo eest, mida pole tunnistanud kuriteoks teo toimepanemise ajal kehtinud seadus. Lähtuvalt seaduslikkuse printsiibist on õigus kuulutada teatavad teod kuriteoks vaid seadusandjal, kellel ühtlasi lasub kohustus avalikustada see seaduse vormis. Kriminaalõigusteadlane Jaan Sootak on öelnud: „Kuritegu või kuritegelikkust

saab defineerida üksnes teatud kultuuri- ja ühiskonnasuhetes. Mõistagi on osa norme inimeste sotsiaalse kooselu jaoks sedavõrd olulised, et nende kaitsmine on konkreetsest ühiskondlikust foonist suhteliselt sõltumatu, teine osa kriminaalõiguslikult tagatavaid norme seondub aga konkreetse sootsiumi tingimustega märksa vahetumalt. Kriminaalõiguse ajalugu pakub piisavaid näiteid ühe kuriteoliigi tõusmisest kriminaalõiguse keskmesse (religioonikuriteod keskajal, riiklikud kuriteod nõukogude kriminaalõiguses) või teise liigi taandumisest õiguse valdkonnast moraali valdkonda.” (Raska, 2002)

Kriminaliseerimine on üks sotsiaalse regulatsiooni õiguslikest mehhanismidest. Kui eksisteeriks objektiivne, inimese tahtest ja suhtumistest sõltumatu kriminaalsus, siis kaotaks mõtte ja põhjenduse kriminaliseerimise ja karistusähvarduse regulatsioon. Seadusandja ei saa tugineda teo kuritegelikkuse materiaalsetele, objektiivsetele tunnustele. Seadusandja kriminaliseeriv tegevus rajaneb teataval arusaamisel sellest, mis on kooselu seisukohast tähtis, mis on õiglane, mis väärrib õiguslikku vormistamist ja kaitset. (Raska, 2002)

1.1.2 Kriminaalne inimene

Kriminaalsus pole teo kui niisuguse omadus, vaid üksnes teatavat laadi hinnang teole, käitumisele. Hinnang ehk teo tunnistamine karistatavaks pole enamasti juhuslik, vaid objektiivselt tingitud sotsiaalse kooselu regulatiivsetest vajadustest. Kurjategijat tuleks vaadelda kui tavalist inimest, kelle käitumine on kriminaalne teatavas kultuurikontekstis, teatavate regulatsioonide taustas. Nii nagu käitumine pole üheselt lahterdatav heaks või halvaks, kriminaalseks või kangelaslikuks, ei saa ka inimesi jaotada olemuslikult headeks või halvadeks, kurjategijateks või kangelasteks. Inimlike omaduste, anatoomiliste, geneetiliste, psühhofüsioloogiliste, psüühiliste ja muude karakteristikute kaudu oleme kõik ühe liigi – *homo sapiens* – esindajad. Mõned on aktiivsemad, mõned mugavamad, kuid keegi pole loomult kriminaalne, kurjategija. Kui oletada vastupidist ja asuda seisukohale, et kriminaalsus on inimese loomuomadus, mis on peidetud tema anatoomilisse talitlusse, alateadvuse varjatud tungidesse või mõnda muusse inimese

teadvusest ja tahtest sõltumatusse organismi osisesse, tuleks loobuda kriminaalseadusest kui vahendist inimese käitumise reguleerimiseks. (Raska, 2002)

Õiguslik regulatsioon põhineb tahtevabadusel, eeldatakse, et inimene on sisemiselt vaba tegemaks käitumuslikke valikuid ja ühtlasi võimeline eristama head kurjast, õiguspärast õigusvastasest. Ainult tahtevabaduse ja valikuvõimelisusega kaasneb vastutus ja süü. Näiteks kui tapmine oleks programmeeritud tapja kolju ehitusse või geenidesse, tuleks süüdistada loodust kui programmeerijat, mitte aga teostajat, inimest, kes on antud juhul looduse tööriistaks. Nii kuritegu kui kurjategija on järelikult mõisted, mis peegeldavad suhtumist, hinnangut, mitte objektiivset tegelikkust. (Raska, 2002)

Isiksus kui teadvuse ja eneseteadvuse kandja sisaldab vähemalt kaht allstruktuuri; psüühilist, mis kannab individuaalsust, ja sotsiaalset, mis väärtusarusaamade, rollide ja teiste ühiskondlike nähtuste vormis seob inimest sotsiaalse keskkonnaga. Mitte üheski oma elu avalduses pole inimene ainult bioloogiline või ainult sotsiaalne ühend. (Raska, 2002)

Kriminoloogiale pakub kurjategija huvi isiksusena ehk nende omaduste ja kvaliteetide vaatevinklist, mis kindlustavad tema suutlikkuse olla ühiskonna, sotsiaalse koosluse täisväärtuslik liige, igas kollektiivis on normikuulekaid ja allumatuid, ka ühes minikoosluses eristuvad inimesed oma käitumise poolest. Kurjategijate puhul on riskiteguriks ühtviisi väga kõrge ja madal enesehinnang. Kõrge enesehinnanguga isikud kalduvad pidama ennast väljavalituiks, kes võivad endale tavainimestest rohkem lubada ega pea alluma kõigile reeglitele. Väga madala enesehinnanguga persoonid aga kahtlevad pidevalt iseendas ja oma suutlikkuses. Sellest tingituna elavad nad pidevalt läbi määratlemata ohutunnet, mis käitumuslikult võib avalduda näiteks motiveerimata agressiivsuse kujul. Et tõestada ümbritsevatele ning iseendale oma väärtust, pannakse toime ettearvamatuid tegusid. Normist kõrvalekanduva käitumise tõukejõuks võib pidada ka amoraalsust ja põhimõttelagedust. Puuduvad sisemised kõlbelised pidurid, karistamatuse tundes rikutakse häid tavasid ja õigusnorme. (Raska, 2002)

Eristatakse objektiivset ja subjektiivset käitumise aspekti. Objektiivne on sotsiaalne positsioon (inimese positsioon ühiskonnas), tema rollid. Sotsiaalne positsioon määrab suhtumise teistesse ja iseendasse ning teiste suhtumise temasse. Subjektiivses plaanis on huvipakkuvad väärtuskujutused, mille alusel kujunevad inimese väärtusorientatsioonid, mis toimivad sillana isiksuse ja ühiskonna vahel. Väärtuskujutused ja isiksuse väärtusorientatsioonid toimivad käitumise vahetute sisemiste regulaatoritena, mis määravad eelistusi valikusituatsioonides. Uurimuslikult on tuvastatud suured lahknevused omakasulisi ja vägivaldseid kuritegusid toime pannud isikute väärtusarusaamades. Kuid vaatamata sellele, kui põhjalikult isiksuse väärtussüsteemi uurida, ei saa kunagi saajaprotsendilise kindlusega öelda, kellest saab ja kellest ei saa kurjategija, kuna isiksuses ei saa olla absoluutset kuritegelikkust. (Raska, 2002)

1.2 Karistus

1.2.1 Karistamise olemus

Karistamist põhjendatakse peamiselt kahel viisil:

- Kuritegu ja karistus on juba mõistete tasandil üksteisega seotud. Teatud tegudele järgneb automaatselt teatud karistus. Kurjategija on läbi oma teo teeninud karistuses sisalduva kannatuse. Vastavalt teole on ta teeninud välja karistuse. Läbi karistuse maksab kurjategija ära oma “võla” ühiskonna ja oma ohvri ees.
- Karistus on õigustatud selle kohaldamise positiivsete tagajärgede läbi. Karistamise põhjendus on tulevikus, see on ühiskonna võimalus vähendada kuritegevust ja tõsta kodanike turvatunnet. Karistus ise kui indiviidile kannatuse põhjustaja pole positiivne, kuid seda hinnatakse kui ühiskondlikku suunamise viisi. (Vankeinhoidon perusteet, 2002)

Karistust saab siduda kolme peamise funktsiooniga:

- Karistus on kriminaalseadusega sätestatud piirist üleastujale märguandeks, et ühiskond, riik ei luba niisugust üleastumist. Ühtlasi ka hoiatuseks teistele.
- Karistus on mehhanism, millega püütakse taastada kuriteoga riivatud õiglustunnet.
- Karistus teenib eesmärki vabastada ühiskond (kaaskodanikud) teatavaks ajaks või lõplikult kurjategijast kui ohu allikast.

Ükski nimetatud funktsioonidest ei nõua, et karistus ise või selle täitmise tingimused oleksid eriliselt karmid või inimest alandavad. Küll aga on tähtis, et karistus oleks vältimatu (Raska, 1987).

Karistus peaks üldises plaanis vastama mitmetele eesmärkidele, mida tuleb vaadelda komplekselt. Karistus peab:

1. kurjategijat hirmutama ja panema ta loobuma kuritegude toimepanemisest tulevikus;
2. kaitsma ühiskonda kuritegude eest;
3. soodustama kurjategija muutumist täisväärtuslikuks ühiskonnaliikmeks;
4. hirmutama potentsiaalseid kurjategijaid kuritegusid mitte toime panema;
5. õpetama ühiskonna liikmeid eristama seadusvastast käitumist õiguspärasest;
6. jätma kuriteo ohvritele mulje õiglasest tasust;
7. näitama, et kuritegude toimepanemine pole kasulik, kuna karistusega saadud tagajärg on oluliselt ebameeldivam;
8. olema viivitamatu ja vältimatu. (Raska, 1987)

1.2.2 Eesti karistuspoliitika

Eesti tänast karistuspoliitikat mõjutavad olulisel määral Euroopas kehtivad reeglid ja tavad. Näiteks surmanuhtluse kaotamine Eestis karistusliku sanktsioonina ja selle

asendamine eluaegse vanglakaristusega oli paratamatu, kuna surmanuhtlus ei mahu enam siinses kultuuriruumis karistuslike sanktsioonide nimekirja.

Karistus ehk riigi karistusvõim määrab ära laiemas mõttes riikliku karistuspoliitika suundumused ja kitsamalt selle, milliseid sanktsioone õigusnormide rikkujate suhtes rakendatakse.

Karistusliigid:

- Rahaline karistus

Üks Karistusseadustiku järgi kuriteo eest kohaldatav põhikaristus on § 44 all olev rahaline karistus. Kohus võib kuriteo eest mõista rahalise karistuse kolmkümmend kuni viissada päevamäära. Päevamäära suurus arvutatakse süüdimõistetu keskmise päevasissetuleku alusel. Miinimumpäevamäära suurus on viiskümmend krooni ning päevamäära suurus ei või olla väiksem miinimumpäevamäärast. Kohus võib päevamäära suurus vähendada erandlike asjaolude tõttu või suurendada süüdimõistetu elatustasemest lähtudes.

Rahalist karistust võib mõista ka lisakaristusena koos vangistusega, välja arvatud juhul, kui vangistus on asendatud üldkasuliku tööga. Rahalist karistust ei mõisteta nooremale kui kaheksateistaastasele isikule, kellel ei ole iseseisvat sissetulekut.

- Vangistus

Karistusseadustiku § 45 järgi võib kohus kuriteo eest mõista kolmekümnepäevase kuni kahekümneaastase või eluaegse vangistuse. Nooremale kui kaheksateistaastasele ei või mõista tähtaegset vangistust üle kümne aasta ega eluaegset vangistust.

- Juriidilise isiku sundlõpetamine

Juriidilise isiku sundlõpetamise võib kohus mõista, kui juriidilise isiku tegevuse osaks on saanud kuritegude toimepanemine.

- Rahatrahv

Karistusseadustiku järgi on rahatrahv üks väärteo eest kohaldatav põhikaristus. Rahatrahvi võib kohaldada kolm kuni kolmsada trahviühikut. Trahviühik on baassumma, mille suurus on 60 krooni.

- Arest

Kohus võib väärteo eest mõista aresti kuni 30 päeva.

2002. aasta septembris kehtima hakanud Karistusseadustiku järgi on mõjutusvahenditeks veel šokivangistus ning ühiskondlikult kasulik töö.

- Šokivangistus

Karistusseadustik lubab kohtul määrata, et osa mõistetud põhikaristusest tuleb süüdlasel reaalselt ära kanda kohe ja osale laieneb karistusest tingimisi vabastamine.

- Üldkasulik töö

Karistusseadustiku § 69 märgib, et kuni kaheaastase vangistusega karistatud süüdimõistetu vangistuse võib kohus asendada üldkasuliku tööga. Ühele päevale vangistusele vastab neli tundi üldkasulikku tööd. Vangistus asendatakse üldkasuliku tööga üksnes süüdimõistetu nõusolekul. (Karistusseadustik 2002)

1.2.3 Karistuse funktsioonid

Selge on see, et kuriteo eest peab karistama. Vangla oma range isolatsiooniga eksisteerib eeskätt nende jaoks, kelle väärtushinnangud ja motivatsioon on kaaskodanikele eriti ohtlikud. Vangla peab tagama turvalisuse eelkõige vabaduses viibijatele. On iseküsimus, kuidas selliseid “ravimatuid” võimalikult vara ära tunda ning isoleerida. Praegu vajab põhiline osa kurja teinutest mitte niivõrd vanglakaristust, kuivõrd korrektsiooni. On aeg õppida vahet tegema kurja teinu ning kurjategija vahel. Karistus peab olema õpetava, mitte isiksust lammutava iseloomuga, mis eeldab senisest hoopis paindlikumat karistuste ja ohvriabi süsteemi. Meie karistuspoliitika väljatöötajatel on rohkesti mõtlemisainet.

Praegune karistamine on üpris lihtne: kohtu abiga hindame teo kordasaatnu kvalifikatsiooni ning oleme siis nõus maksma selle eest, et kurikael mõneks ajaks kaelast ära saada. Mida kõrgem kvalifikatsioon, seda rohkem oleme nõus maksma. Tekitatud kahju meid tegelikult ei huvita, samuti ohvri kannatused. Peaasi on konflikt ära peita, unustada. Kõrge müüri tagant ei pääse ta välja ning aastatega valu leevendub. Ohvrite suhtes on selline konflikti käsitlemine jöhker ja talumatu. (Lätti, 2000)

Karistuse ülesannete üle võib palju vaielda: praktikast saab tuua näiteid kohaldatavate karistuste ebaefektiivsusest või koguni oodatavale vastupidisest toimest.

Vabaduskaotusliku karistuse funktsioone on mitmeid:

- **rehabilitatsioon** ehk **resotsialiseerimine**;
- **peletamine** ehk hirmutamine, kasutusel ka mõiste **preventsioon**;
- **ühiskonna kaitsmine õigusrikkujate vangistamise** kaudu.

Oluline on karistuse rakendamine **kättemaksuna** (*retribution*) - teatud mõttes õiglase tasuna õigusrikkuja poolt toime pandu eest. Selle arusaama kaugem lähtekoht on nn ühiskondliku lepingu idee: karistus ongi kurjategija poolt sel viisil kompenseerimine ühiskonnale, kus teised üldjuhul leppesest kinni peavad. (Kenkmann, 2003)

Mõnes ühiskonnas on valdavam ka **restitutsiooni** (*restitution*) kasutamine. See on karistus põhimõttel *silma silma, hammas hamba vastu*. Kuriteo-eelne olukord taastatakse kättemaksuna: näiteks tapjal tuleb anda oma elu kompenseerimaks elu võtmist oma ohvrilt. (Kenkmann, 2003)

Karistamispraktikas püütakse kasutada mitut funktsiooni korraga, põimunult. Reaalne elu näitab aga, et vanglakaristuse määramisega kaasneb enamasti ikkagi võimatus ühiskonda hiljem täielikult taasintegreeruda. (Kenkmann, 2003)

1.2.4 Rehabilitatsioon

Rehabilitatsioon ehk **resotsialiseerimine** (inglise keeles *rehabilitation, resocialisation*) on käitumise korrigeerimine kinnises asutuses võimalike spetsiaalsete meetmetega s.t kuritegu käsitletakse normaalsele inimesele võõrana, omamoodi haigusliku seisundina, millest on tarvis terveks ravida. Tervekstegevate meetoditena on silmas peetud muust ühiskonnast isoleeritu enesevaatlust, tööd ja kinnipeetavaile suunatud kasvatust. (Kenkmann, 2003)

See funktsioon on enim vaidlusi tekitav. Üldjuhul kinnipeetavate ümberkasvamist ei usuta ning väidetavalt võib vanglakaristus olla karistatule tõeliseks kurjategija elu kooliks. Jällegi on leitud, et kuritegevusele ei saa läheneda kui kuriteo toimepannu haigusele, koheldes karistatuid teatud mõttes ohvritena. Kinnipidamiskoha asukate sotsiaalse olukorra analüüs viib järeldusele, et türmis olek on mitte niivõrd ausate inimestega asustatud vabas maailmas elamiseks valmistumine, kuivõrd toimetuleku saavutamine vanglas domineeriva eluviisiga. Uurimused näitavad, et retsidiivsus – uue kuriteo sooritamine ja selle eest karistuse saamine – on ulatuslik ja üldjoontes kasvav tendents. (Kenkmann, 2003)

Vanglas viibimine tähendab ilmaolekut suurest osast tavaelus loomulikust, see on seisund, mida sotsiaalteaduses kirjeldatakse mõistega *deprivatsioon* ehk ilmajäetus. Puudub traditsiooniline elukeskkond, sissetulek koos võimalusega seda oma äranägemist järgi kulutada, otsustusvabadus; võimatud on suures osas ka heteroseksuaalsed kontaktid ja muud vaba suhtlemise vahendid. Elu on rangelt reglementeeritud ja allutatud kehtestatud korrale. Olulisim vajadus ja võimalus vastu pidada on tulla selles keskkonnas toime kaasvangide kujundatud elulaadiga. Selle tingivad kuritegeliku maailma esindajate poolt vanglakogukonnas kehtima pandud mallid ja ka hirm kaasvangidepoolse tõrjumise või alandamise või siis administratsioonipoolse kohtlemise ees. (Kenkmann, 2003)

1.2.5 Peletamine, preventsoon

Peletamine ehk **hirmutamise** (*deterrence*) on sellise olukorra kujundamine, kus teised võimalikud õigusrikkujad ei võtaks ette hälbivat tegu, kuna neile on teada selle tagajärjena saabuv karistus. Sisuliselt on see lootmine sellele, et kui karistus ei paranda kurjategijat, siis hoiab ta teisi kuritegevusest eemale. Siia alla kuulub ka idee karmistada karistusi, sealhulgas surmanuhtluse rakendamiseni välja. (Kenkmann, 2003)

Sama funktsiooni tähistamiseks on käibele tulnud mõiste **preventsioon** (*prevention*). Üldpreventsioon tähendab selge seose kujundamist kuriteo toimepanemise ja karistuse vahel. Eristatakse negatiivset üldpreventsiooni (karistusähvardus hoiab kuriteo sooritajaid sellest tagasi) ja positiivset üldpreventsiooni (soodsa hoiaku kujundamine kehtivasse õigusesse ja õiglusesse). Eripreventsiooni all mõeldakse kindla kurjategija mõjutamist hoidmaks teda eemale retsidiivsusest. (Kenkmann, 2003)

Kriminaalpreventsioon tähendab sisuliselt kuritegevuse tõkestamist põhjuste tasandil. Preventsiooni kui praktilist tegevust kuritegevuse ärahoidmiseks ja kontrollimiseks määratletakse peamiselt kahest aspektist; tegevuse sisu ja valdkondade kaudu. Preventsioon taotleb kontrolli saavutamist, mitte kuritegevuse lõpetamist täieliku väljajuurimiseni. Ta seob endas kontrolli ja ennetamise mõistet. Sageli kasutatakse kolmikliigendust, mis jagab kriminaalpreventsiooni kolme tasandi preventsiooniks. Esmatasandil keskendutakse asjaoludele, mis võivad tingida kriminaalset aktiivsust (näiteks elutingimused, keskkond ja muu). Teise tasandi ennetustegevuses on tähelepanu keskmes isikud ja grupid, kelle käitumine võib muutuda kõige tõenäolisemalt tegelikuks kriminaalsuseks. Kolmanda tasandi preventsioon on orienteeritud nendele, kes juba on pannud toime kuriteo, enamasti ka selle eest juba karistatud ja keda vastava kohtlemise abil püütakse taaslülitada seaduskuulekate inimeste keskkonda. Tegemist on sotsiaalse juhtimise programmi spetsiifilise liigiga. Universaalset kriminaalpreventsiooni mudelit pole. (Raska, 2002)

1.2.6 Ühiskonna kaitsmine õigusrikkujate vangistamise kaudu

Õigusrikkujate vangistamine (*incarceration*) ühiskonna kaitsmise eesmärgil on üks reaalne ja kindlaim tee kuritegevuse piiramiseks. Samas peab karistuspoliitika olema selle funktsiooni kehtimiseks väga täpselt selektiivne. Tuleb kaaluda, kas kuritegu võib olla sooritatud juhuslikel asjaoludel - siis oleks võimalik rakendada ka kiiremat vabastamist; või hoiab inimese vangistus tõepoolest ära võimaliku järgnevad kuritööd. Seega karistuse juures tuleb arvesse võtta ka isiku edasise käitumise prognoosi. (Kenkmann, 2003)

Nimetatud funktsiooni miinusteks on kulutused, mida tuleb teha suure hulga kinnipeetavate ülalpidamiseks. Ka kinnipidamiskohtade ülerahvastatus ei võimalda ühiskonna kaitsmist kõigi õigusrikkujate range vangistamise kaudu. (Kenkmann, 2003)

1.2.7 Vangistuse mõju

Vanglast rääkides ei saa mööda nähtusest, mida vangla pidevalt taastoodab. Jutt on omandatud abitusest. Näiliselt õpetab vangla korrale allumist, distsiplineerib ja annab oskuse oma “mina” allutamiseks seaduse sunnile. Selles nähakse pika vanglakaristuse eeliseid: mida kauem hoida inimest võimalikult karmides tingimustes, seda seadusekuulekama indiviidi me lõpptulemusena saame. Sellist karistuspoliitikat lausa nõuab ka avalik aramus. Praktika sellist mõtteviisi siiski ei kinnita. Hirm, kahetsus, soov tehtut heastada püsivad umbes aasta. Selle ajaga omandatakse vanglakäitumise põhivõtted, järgnevad harjumine, kalestumine, võõrdumine. Kahetsus asendub silmakirjatsemisega, vanglamiljöö võetakse pikkamööda omaks, tagasitee muutub iga aastaga ahtamaks. Omandatakse uued väärtushinnangud, uus suhtluskeel, uus sotsiaalne keskkond. (Lätti, 2000)

Mida pikem karistus, seda vaevalisem on tee tagasi tavaühiskonda, kus toidu, vee, elektri,

pesupesemise, sauna, üldse kõige eest peab maksma, kus pidevalt peab järgima mingeid, kunagi ammu niigi kehvasti omandatud reegleid. Õpitud abitus on oma töö teinud, sotsiaalsed oskused lootusetult kängunud. Lihtsam on naasta omaseks saanud keskkonda, kui näha vaeva normaalsesse ellu sulandumisega. Vangla lakkab olemast karistusasutus, ta hakkab täitma hoolekande funktsiooni, eitades end sel moel täielikult. (Lätti, 2000)

1.3 Väärtushoiakud

1.3.1 Isiksuse struktuur

Inimkäitumise motiivid on suhtumiste süsteem, mis on tekkinud vajaduste ja situatsiooni ehk laiemalt keskkonna koosmõjul. Suhtumine ajendab inimest käituma. Keskkond muutub meie tegevuslavaks vastavalt sellele, millised vastastikused suhted me loome. Vajaduse ja situatsiooni koosmõjul tekib inimesel valmisolek vastata väljastpoolt tulevale ärritajale kindlal viisil. Kui üks ja sama seadumus kordub, siis ta muutub hoiakuks. Osa hoiakuid võib püsida elu lõpuni. Kui inimesel on fikseerunud küllalt üldine hoiak näiteks suhtumises õiguskorda, võib sellest alati eralduda suhtumine õigusega kaitstud konkreetseesse hüvesse. Kui inimesel on tugevalt väljakujunenud suhtumine mõnda õigusega kaitstud hüvesse, näiteks inimelusse, võib ta selle laiendada kogu õiguskorrale. (Auväärt, 2001).

Igal inimesel on alati palju hoiakuid, kuid kõigil inimestel moodustavad nad hierarhilise struktuuri, mida me nimetame isiksuse struktuuriks. Selles struktuuris võib eristada nelja tasandit:

- Alumisele tasandile kuuluvad lihtsad, bioloogilistel vajadustel põhinevad hoiakud. Sellel baseeruv käitumine on reeglina impulsiivne ja tema sotsiaalse tähenduse üle võib vaielda: kas impulsiivse käitumise eest on võimalik võtta inimest õiguslikule vastutusele või ei. Tahtliku käitumise puhul loob inimene seadumuse tahtlikult. Seadumus muutub hoiakuks, kui sellel põhinev käitumine

on muutunud harjumuspäraseks. Antud tasandi moodustavad hoiakud, mille sotsiaalne tähtsus on tagasihoidlik.

- Teine osa on sotsiaalsete hoiakute tasand, mis on keerulise struktuuriga. Sellele eraldub kolm aspekti: 1) tunnetuslik, 2) tundeelamuslik, 3) tahteline. Käitumismotiivid on antud tasandil seotud väärtustega.
- Kolmas tasand koosneb väärtushoiakutest ja seda võib vaadelda sotsiaalsete hoiakute kõrgema tasandina. Isiksuse väärtushoiakutesse kuulub püsiv suhtumine vaimsetesse ja materiaalsetesse hüvedesse ning ideaalidesse. Neisse on koondunud inimeste elutegevuse kogemused ja nad määravad inimeste tulevased suhtumised. Väärtushoiakud on inimese teadvuse teljeks. Ka siin kolm aspekti: 1) kognitiivne, 2) emotsionaalne, 3) tahteline. Käitumise korraldamisel vähemalt eraldatakse vähemalt nelja funktsiooni: 1) sotsiaalse kogemuse omandamine. Väärtushoiakute kaudu isiksus sotsialiseerub; 2) kaitsev funktsioon, mis väljendub indiviidi püüdes säilitada oma mina, kaitsta juba tekkinud väärtusi ning nende alusel ka väliskeskkonna ja iseenda lahtimõtestamist. 3) ennast väljendav funktsioon, mis on kaitsefunktsiooni agressiivne vorm. See on samuti seotud väärtuste kaitsega, kuid väärtussüsteemi aktiivse arendamise ja täiustamisega, kusjuures vajaduse korral kasutatakse ka jõudu. 4) tunnetusliku funktsiooni ülesanne on inimese sisemaailma harmooniliseks kujundada ja süstematiseerida.
- Neljandal tasandil moodustub väärtuste süsteemi põhjal sügavam isiksuse tunnustekompleks, isiksuse sotsiaalne suundus kui võime tunnetada sotsiaalseid nähtusi ja püüed saavutada kindlaid eesmärke. Väliselt väljendub see indiviidi valivas suhtumises elu eri valdkondadesse, sealhulgas suhtumises õigusrikkumistesse, ühtede väärtuste eelistamises teistele. Sotsiaalne suundumus on seotud tihedalt väärtushoiakuga. (Auväart, 2001).

Skemaatilisel võib ideaalse isiksuse struktuuri vaadelda võrdkülgse kolmnurgana, mis on jagatud neljaks kihiks ja kus alumise kihi moodustavad lihthoiakud, järgmise kihi sotsiaalsed hoiakud, kolmanda kihi väärtushoiakud ja kolmnurk tipneb inimese suundumusega. Selline kolmnurkne isiksuse struktuur esineb vaid ideaalis. Tegelikkuses võib isiksus koosneda ainult kahest alumisest kihist. Üsna paljudel on vaid ainult kolm

alumist kihti või on needki küllalt moondunud. Korrapärase kolmnurga asemel on mingi ebamäärane moodustis, mille ühe osana eksisteerib isiksuse suundus. (Auväart, 2001).

Väärtuste kogum võib elu eri etappidel ja sotsiaalsetes tingimustes muutuda. Üldinimlikke väärtusi tunnistavad põhimõtteliselt kõik inimesed, kuid väärtuste konkurentsi korral nende eelistused erinevad. (Auväart, 2001).

1.3.2 Varasematest uurimustest

Inga Uueküla ja Jane Vain on oma uurimustööde põhjal loonud eesti soost kurjategija portree. Väidetavalt iseloomustavad eestlasest vangi seesmine viha, keskendumine emotsioonidele, pikemaajaliste plaanide puudumine ja nigel kooliharidus. Uurijate käsutuses oli rida erinevaid skaalasisid ja küsimustikke. Erinevates küsimustikes tuli vangidel hinnata, kas nad nõustuvad sedalaadi väidetega nagu «Peaaegu kõik seadused väärivad respekti», «Näljasel inimesel on õigus varastada», «Lastekiusaja läbipeksmine on õilis tegu», «Reeglid ja seadused tekitavad minus enamasti soovi neid mitte täita», «Inimesed peaksid aitama neid, kes ei tule oma eluga ise toime». (Ernits, 2001)

Selleks, et eristada keskmist vangi keskmisest eestlasest, kasutasid Uueküla ja Vain võrdluseks soldateid. Tuleb välja, et eesti soost vangid jäävad sõduritele tugevasti vaimselt alla. Nad on depressiivsemad, kinnisemad ja madalama enesehinnanguga. Seevastu füüsiliselt tunduvat agressiivsemad. Keskmise Eesti vang on läbi imunud vihast ja eelistab seda välja elada füüsilise vägivalla kaudu. Erinevalt sõduritest, kes maandavad ennast sõimuga. (Ernits, 2001)

Eesti vang allub halvasti käskudele ja on tugevate emotsioonide pillutada. Kuritegelikule teele satuvad kõige sagedamini probleemses peres sirgunud lapsed ja konfliktide risttules kõrbenud inimesed. Reeglina on tulevased kurjategijad olnud koolis kahemehed, töölool aga luuserid. Enamasti ei suuda nad oma teo tagajärgi ette näha. Vangid, kes istuvad kinni tapmise, vägistamise või röövimise eest, on oma sulidest ja petturitest kaaslastega

võrreldes märksa impulsiivsemad, emotsionaalsemad ja hoolimatamad, selgub uurimusest. Nad on rikka fantaasiaga ja tihti loomingulised. Seevastu sulid ja petturid on mõrtsukatest ja röövlitest märksa küünilisemad. Suurepärase manipuleerijatena suudavad nad rahvamassist just õige inimese üles leida. Vargapoiste ja petturite tööstiil nõuab oskust inimestega manipuleerida. (Ernits, 2001)

Kui vargapoised ja kelmid on endassetõmbunud ja madala enesehinnanguga, siis mõrtsukad ja röövlid on tavaliselt just avatud ja hindavad ennast kõrgelt. Mida raskema teoga inimene hakkama saab, seda madalam on reeglina tema intelligentsitase. Põhjus on lihtne - nad ei suuda oma probleeme ilma vägivallata lahendada. Mehed, kes saabuvad vanglasse juba teist või kolmandat korda, on pidurdatumad, füüsiliselt palju agressiivsemad ja jumaldavad viina. Uueküla ja Vain rõhutavad erinevusi vaimsetes võimetes. (Ernits, 2001)

Retsidivisti eristab tavakurjategijast suhtumine oma teosse. Retsidivist paigutab ennast pigem kuritegelikku maailma, esmakordselt vanglasse sattunu veel mitte. Samas, mida pikemaks vangla-aastad venivad, seda rohkem hakkab inimene ennast vanglakogukonna liikmeks pidama. Temast saab kuritegeliku maailma alam. (Ernits, 2001)

Oluline järeldus on seegi, et noorelt vanglasse sattunud on väga suured eeldused sinna hiljem taas ja taas jõuda. Suur osa praegusel hetkel esimest korda karistust kandvatest kurjategijatest sooritab tulevikus suure tõenäosusega uue kuriteo, väidab uurimus. Tihtipeale räägivad nad oma tegudest kui mõnusast seiklusest. Neile lihtsalt meeldib riski piiril elada ja tegutseda: murrar kusagile sisse, jään vahele või ei jää, oluline on suured rahad ja lai elu. Nad ei ole nõus sellisest eluviisist loobuma. (Ernits, 2001)

II UURIMUS

2.1 Probleemiseade

Teoreetilises osas vaatles autor kriminaalse inimese olemust, isiksuse väärtushoiakute tasandeid ja kujunemist. Kurjategijat tuleks vaadelda kui tavalist inimest, kuna pole tõestatud, et kriminaalsus peitub inimese loomuses. Isiksus sisaldab vähemalt kaht allstruktuuri: psüühilist ja sotsiaalset, mis väärtusarusaamade, rollide ja teiste ühiskondlike nähtuste vormis seob inimest sotsiaalse keskkonnaga. Kurjategijate puhul võib riskiteguriks olla ka ühtviisi väga kõrge või madal enesehinnang.

Kuna uurimuslikult on varem tõestatud suured lahknevused omakasulisi ja vägivaldseid kuritegusid toime pannud isikute väärtusarusaamades, soovib autor uurida, **kas ja kuidas mõjutab karistusaeg kinnipeetavate väärtushoiakuid.**

Autor jälgib teoreetilises osas ka karistuspoliitikat. Karistamispraktikas püütakse kasutada mitmeid vabaduskaotusliku karistuse funktsioone põhimunult (rehabilitatsioon, preventatsioon, ühiskonna kaitsmine õigusrikkujate vangistamise kaudu). Reaalne elu näitab aga, et vanglakaristuse määramine toob kaasa võimetuse ühiskonda hiljem täielikult taasintegreeruda. **Millisena näevad kinnipeetavad karistuse õigsust ja vastavust oma teole?** Ka sellele küsimusele otsib autor uurimuslikus töös vastust.

Autor soovib küsitluse abil saada vastust järgmistele küsimustele:

- **Milline on erineva karistusajaga kinnipeetavate kriminaalne taust?**
- **Milline on olnud eelnevalt nende sotsiaalne roll (töö ja hariduse ning suhete põhjal)? Mida nad väärtustavad?**
- **Millised on nende hoiakud, kuidas suhtuvad kuritegevusse ja karistusse?**
- **Kas ja kuidas on nende saatuses määravad erinevad sõltuvused?**

2.2 Metoodika

2.2.1 Meetodi valiku põhjendus

Andmete kogumiseks valis uurimuse autor **ankeetküsitluse** (vt lisa).

Ankeetküsitlus sobis andmete kogumiseks kõige paremini seetõttu, et küsimustik on kirjalike küsimuste kogum valdkonna kohta, milles tahetakse teada vastajate **arvamusi**.

Küsitlust kasutatakse, kui on vaja:

1. saada mingeid faktilisi andmeid;
2. selgitada küsitletava suhtumist probleemi või nähtusse;
3. saada üheseid ja konkreetseid vastuseid (“jah”, “ei”)
4. hinnata nähtusi või nimetada neid eelistusjärjekorras.

Küsitlus sobib kõige paremini sellisel juhul, kui andmete üldistatavus on uurimise peamine eesmärk. (Kõverjalg 1993)

Ankeedi koostamisel on kasutatud nii avatud kui kinniseid küsimusi. Avatud küsimused esitati eesmärgiga teada saada individuaalset hinnangut või seisukohta. Kinniste küsimuste puhul pidi vastaja valima sobivaima vastusevariandi.

2.2.2 Meetodi kirjeldus

Kinniste küsimuste kokkuvõtted on esitatud **kirjeldava statistikana**. Konkreetse kogumi mõõtmisel saadud mõõtmistulemused ehk andmed moodustavad statistilise andmestiku. Teostatakse tüüpilist **võrreldavat kirjeldavat uurimust**, kus kirjeldatakse tunnuste erinevusi eri gruppide vahel. (Jõgi, 2005)

Avatud küsimuste vastustest saadud andmete analüüsimiseks kasutas autor **kvalitatiivset sisuanalüüsi**, ehk kontentanalüüsi. Kvalitatiivse sisuanalüüsi käigus püütakse saada ülevaade uuritavast tekstist kui tervikust, näha terviklikku mustrit või struktuuri, mida

sageli ei ole võimalik üksikuteks osadeks lammutada ja kategoriseerida ning kokku lugeda. Teine oluline nüanss kvalitatiivse sisuanalüüsi kui “paindliku” protseduuri juures on see, et see analüüsimoodus lubab arvesse võtta ka ridade vahele peidetut, kodeerida teksti autori vihjeid, kavatsusi, eesmärke ja isegi eeldatavat mõju auditooriumile või tõenäolist lugejapoolset vastuvõttu. Sealjuures on kvalitatiivne sisuanalüüs teadlikult, avameelselt ja resoluutselt impressionistlik, mis võimaldab kvalitatiivsel analüüsil saavutada täpsuse, mis kvantitatiivse analüüsi puhul on võimatu. (Varhaiskasvatuseks uuritud uurimismenetelmeid, 1999)

Sisuanalüüsi protseduuris võib eristada kolme põhietappi:

- 1) ettevalmistused;
- 2) tegelik sisuanalüüs, s.t. teksti kodeerimine;
- 3) tulemuste interpreteerimine, järelduste tegemine. (Robson, 2002)

Sisuanalüüsi põhihuvi on tõenäoliselt massikommunikatsiooni väljundid, kuid samas on seda edukalt kasutatud väga erinevatel elualadel. Täpsemalt öeldes saab siin kirjeldatud kohandada kõikvõimalike küsimustike ja ülevaadete analüüsiks. (Robson, 2002)

2.2.3 Valim

Valim moodustati **juhusliku valimi** põhimõtete järgi. Kasutati **seeriaväljavõtt e. tüüpväljavõtt meetodit**. Selle kohaselt jagatakse üldkogum teatud tunnuse alusel osadeks (nt mehed ja naised; haridus; regioon jne). Jaotus võib toimuda ka üheaegselt mitme tunnuse alusel. Osadeks jaotamise väärtus peab iga indiviidi korral olema selgelt teada ja ka indiviidide loetelu osade sees. Seeriaväljavõttu soovitatakse kasutada siis, kui on põhjust arvata, et üldkogumi erinevad osad (M ja N, haridus; regioon jne.) annavad erinevaid tunnuseid. Eelnevalt otsustatakse valimisse valitavate liikmete arv igast üldkogumi erinevast osast. Tavaliselt tehakse seda proportsionaalselt üldkogumi tegeliku jaotusega. (Tooding 1998)

Vangistusregistri põhjal valisin välja 30 kinnipeetavat, jagades nad kolme rühma, nii et karistusaeg jagunes vastavalt kuni üks aasta, üks kuni viis aastat, viis ja enam aastat. Igasse rühma valisin 10 kinnipeetavat, selgema tulemuse jaoks arvesse võttes, et määratud karistuse kandmine oleks juba viimases kolmandikus. Kõik küsitluses osalenud olid rahvuselt eestlased. Valik toimus juhuslikkuse alusel ja vastamine oli anonüümne.

Tulemuste arusaadavuse huvides nimetangi need rühmadeks:

I rühm – kuni üheaastane karistus

II rühm – kuni viieaastane karistus

III rühm – viis ja rohkem aastat karistust

Vertikaaltelg näitab isikute arvu (10 igas rühmas).

2.3 Uuringu tulemused

2.3.1 Kriminaalne taust

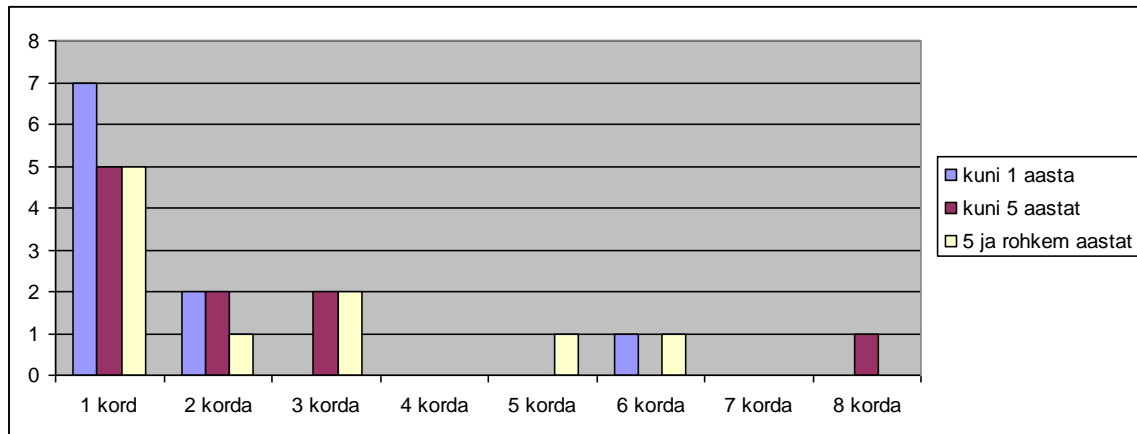
Esimese teema all olevad küsimused puudutasid kinnipeetavate kriminaalset tausta: reaalse karistuse kordi (joonis 1), varasemaid karistamiseviise (erikool, noorsoopolitsei arvel olemine, alaealisena süüdimõistmist) (joonis 2). Lahtise küsimusena uurisin, kas ja mida soovivad nad oma elus muuta. Kindlasti näitab karistusalluste varasem kokkupuude kriminaalsusega nende reaalselt soovi ja võimalust muutuda. Hüpoteetiliselt võttes võib ju uskuda nende siiraid plaane elu muutmiseks, kuid varasemad kuriteod näitavad, et kõik plaanid ei realiseeru.

I grupi vastajatest 50% soovisid oma elu kardinaalselt muuta: „soovin täita edaspidi seadusi”, „hakkan korralikuks Eesti Vabariigi kodanikuks”, „soovin elada nii, et edaspidi ei pea kokku puutuma kriminaalsete asjadega”, „soovin elada stabiilsemalt”, „soovin kõike oma elus muuta”. Üks vastanu märkis, et „soovin loobuda alkoholist” ja neli inimest jätsid küsimusele vastamata.

II grupist kuus (60%) soovib end parandada: „tahan muuta kogu elukorraldust”, „soovin elada nii, et rohkem vanglasse ei satuks”, „ühiskonnas elada seaduskuulekalt ja tasuda oma kõik hagrid/võlad, et alustada kõike otsast peale”, „kõik asjad, mis valesti tehtud teen uuesti ja õigesti”, „soovin elada korralikult”, „tahan elu oluliselt muuta”. Üks vastanu soovib „loobuda täielikult alkoholist”. Üks ei soovi oma elu muuta, vastates „ei taha”. Kaks inimest jätsid küsimusele vastamata.

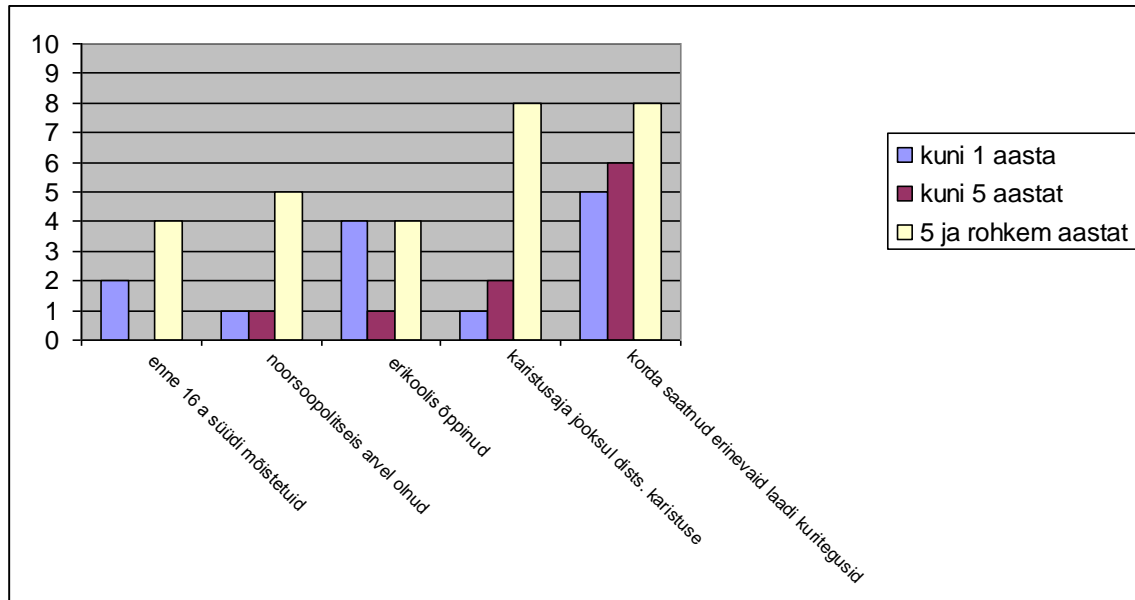
III grupist soovib oma elu muuta 80%, kaks jätsid vastamata. Vastusteks kõlas: „tervist ravida, saada vabadusse, et stabiliseerida halba tervist ning hakata jälle regulaarselt tegelema tervisespordiga nagu enne vanglasse sattumist”, „soovin muuta suhtumist inimestesse ja pühendada suuremat tähelepanu oma elukaaslasele ja lastele”, „aitab istumisest, vanadus tuleb peale”, „arusaamasid teistest inimestest ja enesehinnangut”, „soovin muuta oma tutvusringkonda kuuluvate inimeste nimekirja, ellusuhtumist ning

arusaamu”, „soovin muuta kõike enda juures”, „kogu oma elu algusest lõpuni”, „soovin muuta ennast täielikult”, „ nüüd olen kristlane ja soovin elada edaspidi samas vaimus”. Vastustest järeldub, et pikema karistusaja kandjad lubavad ennast rohkem muuta.

Joonis 1

Nagu jooniselt 1 näha, on alla aastase karistusaja kandjatest 7 inimest karistatud esimest korda reaalse vangistusega, kuni 5 ja üle 5 aastase karistusajaga inimesi oli esimest karistust kandmas võrdselt 5 ehk 50% kummagi rühma küsitletuist. Enim kordi karistatu (8 reaalselt vangistust) oli teises rühmas, kandes kuni viieaastast karistust. 20% esimese ja teise rühma inimestest kannavad karistust teist korda. Üldiselt selgus, et mida retsiidivsem on inimene, seda pikem on ta karistusaeg, kuid on ka erandeid (kuuendat korda karistatul on karistust alla aasta).

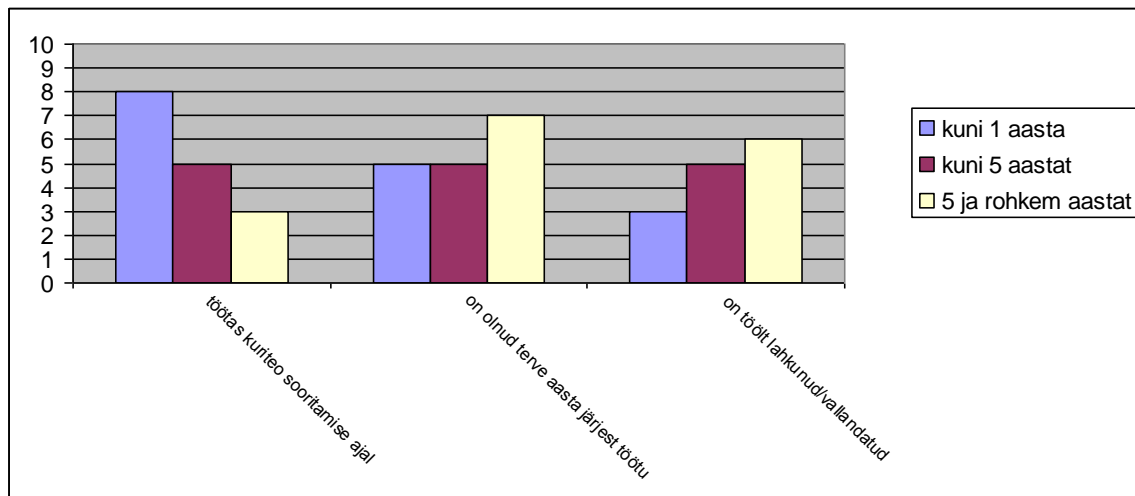
Joonis 2

Jooniselt 2 nähtub, et pikema karistusaja kandjatel on kõige kriminaalsem minevik. Võrreldes teiste gruppidega on neist enim olnud nooruses süüdimõistetud või noorsoopolitsei arvel, ka erinevaid kuritegusid on nemad kõige rohkem sooritanud. II grupi inimestest vaid 10% ehk üks isik on eelnevalt olnud arvel noorsoopolitsei ja suunatud erikooli. Pikema karistusajaga kinnipeetavatel (80%-l) on oma karistusaja jooksul rohkem distsiplinaarkaristusi kui teistel gruppidel.

2.3.2 Töö ja haridus

Teise teema küsimused puudutasid töö, eriala ja haridusega seotud valdkondi. Ka sotsiaalne roll ja varasem positsioon ühiskonnas võiks näidata kinnipeetavate hoiakuid ja väärtussüsteemi. II ja III grupi kinnipeetavad omasid kõik kas põhi-, keskeri- või keskkaridust. III grupis vastavalt 4 / 2 / 4, II grupis 3 / 4 / 3. I grupi ehk kuni aastase karistuse kandjad olid väga erineva haridustasemega: vaid kahel oli keskkaridus, ühel keskeri- ning kolmel polnud isegi põhiharidust (ühel kinnipeetaval vaid 5 klassi haridust). Oma toimetulekut tööl või koolis hindasid kõik laitmatuks, 100% vastanutest väitis, et neil ei olnud raske toime tulla koolis ega tööl. Vaid kolm vastajat (10%) tunnistas

probleeme õpetaja või ülemusega. Tuginedes eelnevale võib teha üldistuse, et madalam haridustase ja karistuse pikkus (ehk siis kuriteo raskus) ei ole omavahel seoses, kuna lühima karistusajaga kinnipeetavad on kõige madalama haridustasemega.

Joonis 3

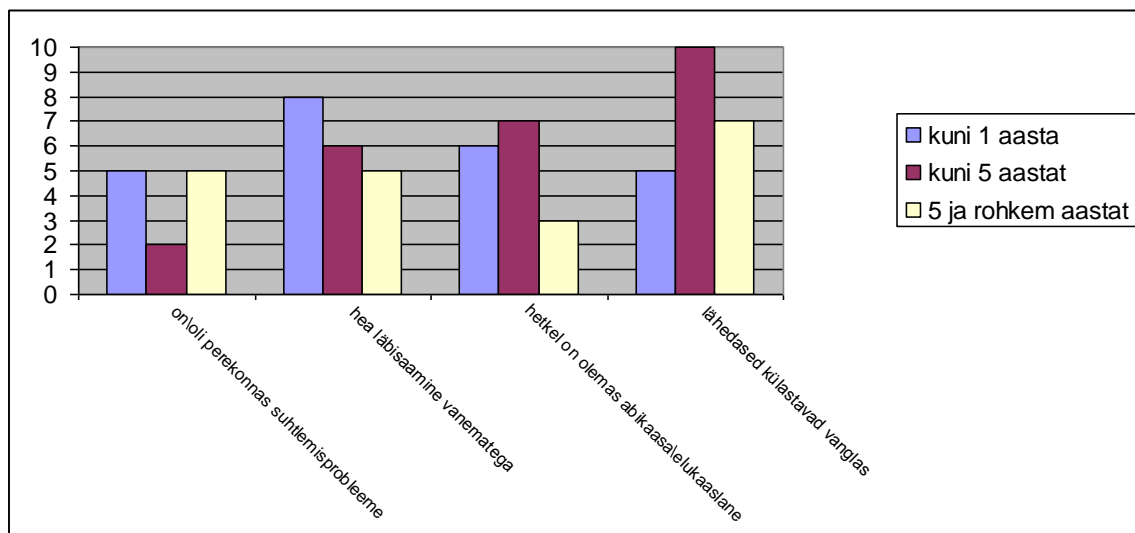
Võib-olla ühiskonnas toimunud muutustest lähtuvalt oli vangistamise ajal töötuid kõige enam III grupis. See võib tuleneda sellest, et viis aastat tagasi oli Eestis tööd raskem leida. I grupist olid vangistamise hetkel töötud vaid kaks inimest. Ka terve aasta järjest olid olnud ilma tööta vaid III grupi küsitletuist 70% ehk üle poole. (joonis 3). Töölt lahkumise põhjustena toodi välja koondamist ja palgaprobleeme (I grupp); alkoholi, väikest palka, elukohavahetust ja usalduse kaotust ning ka põhjendust „pole kunagi tervet aastat vabaduses viibinud” (II grupp); alkoholi, vanglasse sattumist, õpinguid, ning töökoha vahetust (III grupp). Kokkuvõtteks võib leida seose töökogemuse nappuse (ja sellest tulenevalt toimetuleku võimaluste) ja pikema karistusaja vahel, kuid nagu eelnevalt mainitud, võib see olla ka seoses üldise tööturu situatsiooniga.

Erialasid ja elukutseid, millel soovitakse töötada, pakuti erinevaid. I grupis: „inkassaatorina”, „juhtimine, kuna on eelnev töökogemus”, „ autojuhina (minu eriala)”, kaks korda vastati „ehitus, kuna see on vaheldusrikas”, „töötan/töötasin kinnisvara ja ehituse valdkonnas ja jätkan seal”, „metallerialal, meeldib mulle ja on oskused olemas”, „ei ole eelistusi, seda, mida pakutakse”. II grupis vastati: „tisler, kuna see meeldib mulle”, „ metsandusega seotud valdkonnas”, „võin teha mida

iganes”, kaks korda vastati „kõike, millest jõud ja mõistus üle käib”, „metalli ja puidu erialal”, „autoremondiga, kuna olen seda õppinud”, „puidutöö või töö seoses autodega”. III grupis vastati: „raamatupidaja”, „autojuht”, „firma jooksvaid asju ajades nn müügitööd teha”, „ehitusega kuna see on seotud pereäri”, „soovin töötada põllumajanduses st traktoristina”, „ehituses kuna palk on suur ja töö sobib mulle”, „võin töötada erinevatel erialadel, eelistatuim on infotehnoloogia/elektronika”, „tahtsin saada laevamotoristik, meeldisid meri ja võõrad maad”. Enim nimetati ehituse ja tootva tööstusega seotud alasid, ironiliselt kõlab soov töötada inkassaatorina. Arvestades tööturusiituatsiooni võib üldistada, et kinnipeetavate tulevikuplaanid on seatud suhteliselt realistlikult, kuna ehituse ja tootmise valdkonnas leidub töökohti.

2.3.3 Perekond ja suhted

Selle teema all puudutati perekondlikku tausta ja lähisuhteid. Võib arvata, et lähisuhte ja sugulaste toetus aitab kinnipeetaval kergemini ühiskonda tagasi pöörduda. Mitmel kinnipeetaval on olemas lapsed: I grupist 7-1, II grupist samuti 7-1, III grupist vaid 4-1. Ühel kuni aastase karistusajaga kinnipeetaval on 6 last, teistel 1-3 last. Seega on 60%-l küsitletuist olemas järglased.

Joonis 4

Suhtlemisprobleeme perekonnas tunnistavad I ja III grupis pooled (kummaski 50 %). II grupi vastajatest näevad probleeme vaid kaks. Suhe vanematega on lühema karistusaja

puhul parem (80% on rahul). Karistusaja pikenedes muutuvad suhted vanematega kehvemaks. Lühema karistusajaga kinnipeetavaid külastavad vanemad ja elukaaslased võrdselt, kuni 5 aastase karistusaja puhul on külastajaiks pigem abikaasad/elukaaslased, vanemad käivad külas vaid 3-1, pikima karistuse kandjaid külastavad peamiselt vanemad. Perekonnaliikmed külastavad vanglas peamiselt pikema karistusaja puhul, mis on ka mõistetav, kuna lootus vabaneda on kaugemal.

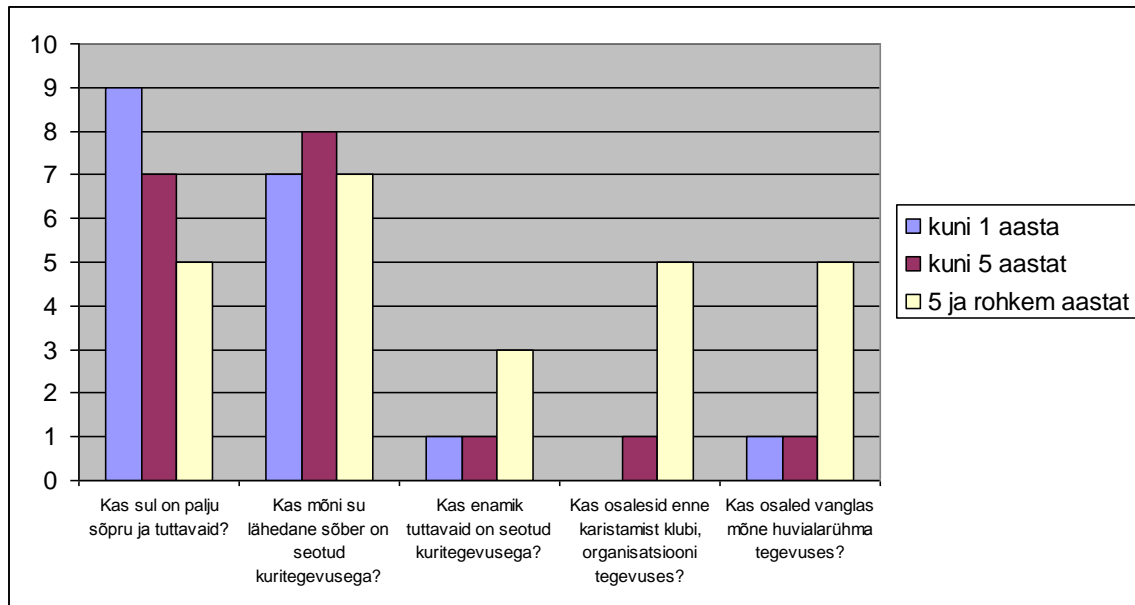
Umbes pooltel kinnipeetavaist (16-1) on hetkel olemas ka abikaasa/elukaaslane. Pika karistusaja jooksul on suhted mõistetavalt jahenenud, vaid kolmel III grupi vastajal on hetkel olemas abikaasa/elukaaslane.

Eelnevalt tõin välja, et lähisuhte olemasolu toetab väärtushinnangute säilimist ja ühiskonnaga kiiremat kohanemist peale vabanemist. Sellest lähtuvalt võib väita, et pikema karistusajaga kinnipeetavatel on raskem kohaneda ühiskonnaga, kuna III grupi kinnipeetavatel on kõige vähem lähisuhteid (abikaasa/elukaaslane).

2.3.4 Kaaslased ja sõbrad, vaba aeg

Küsimused käsitlesid sõprade ja tuttavate hulka, nende seotust kuritegeliku maailmaga ning vaba aja sisustamist enne vangistust. Sõpruskonna tegevus määrab kindlasti kinnipeetava väärtushoiakuid. Aktiivne tegelemine hobidega aitab vaba aega sisukamalt ja väärtustatult veeta. Enne karistamist tegelesid kinnipeetavad tavapärase asjadega: spordi, reisimise, hobidega. Mitmetest vastustest võib välja lugeda pealiskaudsust, mõned on vastamisel tõsisemad. I grupis: *"kuritegevusega"*, *"töötades (oma kodu rajades)"*, kaks korda vastati *"tegin sporti"*, kaks korda vastati *"veetsin aega perekonna seltsis"*, *"tegelesin lastega"*, *"käisin tööl ja elasin rahulikku elu"*, *"sõprade seltsis"*, *"mööda Eestit reisimine"*, *"vaba aeg kulus lõbutsemiseks"*. II grupis: *"nagu tavalised inimesed ikka – puhkasin lõbutsesin"*, *"lihtsalt niisama"*, *"harmooniliselt"*, *"palju kulus aega ööelule"*, *"pere ja sõpradega"*, *"tegelesin kõigega mis meelt mööda oli"*, *"elasin pereelu"*, *"reisimine sport"*. III grupis: *"kuidas kunagi – olin koos tütreaga"*

või armukestega”, „reisimise, spordiga”, „tegin sporti, tegelesin muusika ja lugemisega”, „sporti tegin ja pidu panin”, „peamiselt sporti ja suhtlesin sõpradega”, „nagu tavalised inimesed ikka – puhkasin”, „tegelesin mehhaanikaga, arvutitega”, „peamiselt õppimisega, reisimise, pidutsemisega ning muude meelelahutustega”, „sõprade seltsis, hulkumisega”.

Joonis 5

Jooniselt 5 on näha, et pikema karistuse puhul sõprade hulk väheneb. Samas sõprade seotus kuritegevusega on enam-vähem sarnane. Küll on kauem vangistuses olnutel sõpruskond kriminaalsem. Aja märgiks võib pidada ka seda, et aastaid tagasi vanglasse sattunute aktiivsus organisatsioonilises või klubilises tegevuses oli suurem kui hiljuti vangistatutel. Ka vangla grupitegevustes on I grupp passiivne - vaid 1 inimene 10-st võtab neist osa. Aktiivsemad on III grupi kinnipeetavad, kellest 50% osaleb vanglas mõnes organisatsioonilises tegevuses (korvpall, kirik, luulering, muusikaring).

2.3.5 Hoiakud

Hoiakute teema all uurisin kinnipeetavate suhtumist kuritegevusse, karistusse, järelvalvesse, karistuste muutmisesse ning probleemide lahendamisse. Kõik küsimused olid esitatud avatud küsimustena, et saada võimalikult täpset vastust. Eeldasin, et karistusaja kandjad suhtuvad karistusse võib-olla kui ülekohtusse, tunnistamata oma süütegu või mitte nähes selle tõsidust. Paljud arvasidki, et nende karistus on liiga karm, ometi pidasid nad õigeks, et kuritegevusele peab järgnema karistus.

- **Suhtumine karistusse**

30-st vastanust 1 (3,3%) õigustas kuritegevust, tuues põhjenduseks „*vahepeal on vaja kellelegi vastu nina anda*”. I grupi vastanud suhtuvad oma karistusse üldiselt mõistvalt: „*Tartus positiivne, mujal negatiivne*”, kolm korda vastati „*positiivne olen süüdi*”, „*võtan õppust ja väldin edaspidi selliseid olukordi*”, kaks korda vastati „*olen ise süüdi ja pean oma teo eest vastutust kandma*”, „*6 kuud on paras aeg järelemõtlemiseks*”, „*tõsiselt*”.

II grupp: „*normaalselt*”, „*on õigustatud, kuid võiks olla majanduskuritegude puhul natukene lühem*”, „*tuleb vähemalt aru pähe*”, „*leian, et mind on piisavalt juba karistatud, välja tahaks*”, kaks inimest vastas „*on õiglane*”, „*positiivselt, pole hullu midagi*”, „*liiga karm*”, „*liiga range autoärandamise eest, vägistajad saavad ka vähem*”. III grupp: „*õiglane aga karm*”, „*kaitseksin kodu, ennast ja lähedasi relvastatud kallaletungi eest ning minu karistus on taunitav ja täiesti ebaõiglane*”, „*väga skeptiliselt, sest olen süüdi mõistetud meie riigi poliitika järgi ja lisaks sellele teadis minu kaaskohtualune sellest, et olen süütu*”, „*normaalne*”, „*mis olnud, see olnud – tõestamata materjalide põhjal istumine*”, „*positiivselt õigustatud*”, „*mulle tundub, et minu karistus on pisut liiga pikk ning selletõttu jään elust maha*”, „*halvasti, iseenda suhtes olin loll, et varem korralik polnud*”, „*kui kohtunik arvas, et olen seda karistust väärt, siis olen sellega rahul*”. Pikema karistusaja kandjad olid kõige rahulolematumad, üks neist nentis ka, et kardab elust ehk ajast maha jääda.

- **Suhtumine järelvalvesse**

Mitmed inimesed jätsid sellele küsimusele vastamata. Vastanutest enamus arvas siiski, et on järelvalvega pigem rahul. Ka rahulolematud ei nimetanud konkreetseid põhjuseid, mida järelvalves tehakse valesti.

I grupp: „*Tartus positiivne, mujal negatiivne*”, kaks inimest vastasid „*negatiivselt*”, „*hästi, aitab korra majas hoida*” ning neli inimest vastasid „*positiivne*”.

II grupp: Neli kinnipeetavat vastas „*igati positiivselt*”, kaks inimest vastas „*halvasti*”, „*normaalselt, see distsiplineerib*”, „*on väga vajalik*”.

III grupp: „*igati positiivselt*”, „*viisakas, korrektne ja väga heal tasemel*”, „*üldiselt hästi*”, „*negatiivne*”, „*ei oska öelda*”, „*oleneb, kuid see ei tohi olla ahistava loomuga*”, „*hästi*”, „*suhtun positiivselt, nad on samasugused inimesed*”.

- **Ettepanekud karistuse muutmiseks**

Vastajad rõhutasid alternatiivkaristuste vajalikkust, eriti näivad rahulolematud nn roolijoodikud. Üllatusena tuli, et üks vastaja (III grupist) nimetas surmanuhtluse vajalikkust.

I grupp: „*Enda karistuse eest (roolijoodik) oleksin näinud ennast tegemas ühiskondlikkasulikkude tööd, mitte vanglakaristust*”, „*rohkem rõhku alternatiivkaristustele*”, „*praegu on leebed karistused, va pedofiilidel*”, kuus inimest vastas „*ei oska kommenteerida*”.

II grupp: „*seksuaalkuritegude puhul võiksid olla karistused karmimad*”, „*kui hagi on suur, peaks andma inimesele võimaluse vangis istumise asemel tööd teha ja seda tagasi maksta*”, „*roolijoodikuid mitte kinni panema*”, „*rohkem peaks töökohti olema, et saaks raha teenida*”, „*liiga kergekäelised karistused, ei tehta vahet paadunud narkomaanil ega roolijoodikul (kes on tegelikult pereinimene) näiteks*”, „*rohkem ühiskondlikku tööd*”, „*usaldus*”.

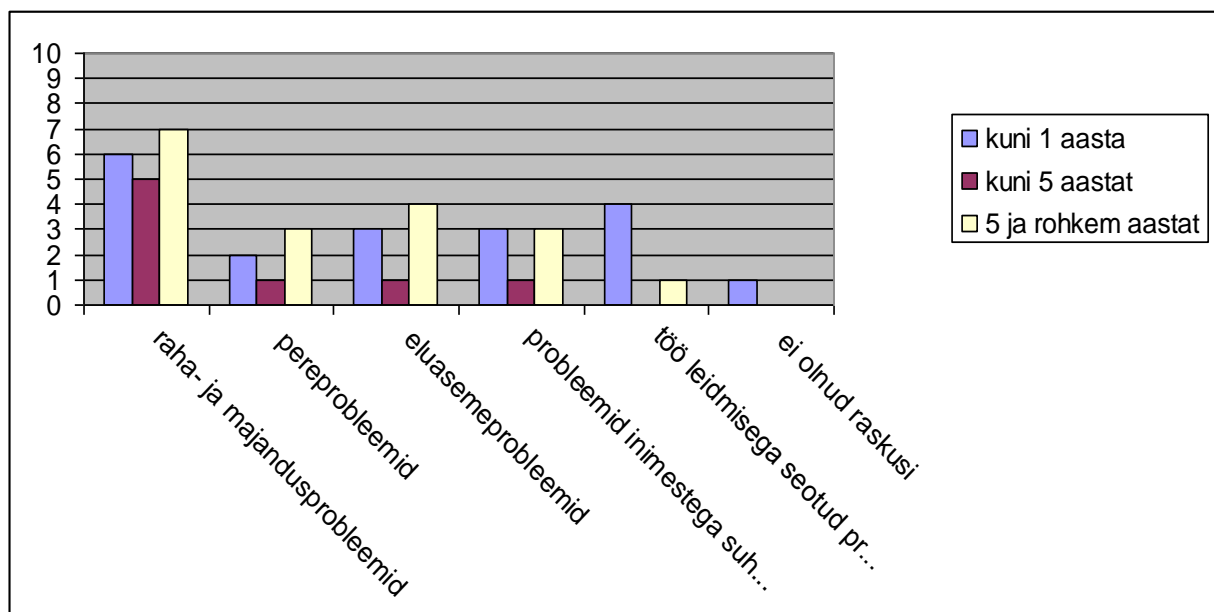
III grupp: „*üldiselt olen rahul karistuspoliitikaga, kuid esimest korda istuvatele tuleks vabanemise võimalus jätta*”, „*minu puhul võtta asi uuesti menetlusse, sest on ilmnunud uued tõendid, mis tõendavad mu süütust*”, „*ei tea*”, „*uurijad peavad korralikult oma tööd tegema, mitte minema ehku peale*”, „*võtta uuesti kasutusele surmanuhtlus*”, „*süveneda rohkem kuriteo asjaoludesse ning vanglas tõsta kinnipeetavate initsiatiivi, et panna nad tundma positiivset vastutust*”, „*kergemate kuritegude eest võib määrata*”.

ühiskondliku tööd või trahvi. Suuremate tegude eest võiks varem välja lasta vanglast, samas tuleb ka vaadata sealjuures isiksust”.

Ka selle küsimuse vastustest ilmneb, et mõned tajuvad oma karistust ülekohtusena. Eriti soovitakse, et karistuse määramisel arvestataks rohkem kuriteo liiki, aga ka konkreetsemalt süüaluse isiksuseomadusi.

- **Probleeme tekitavad valdkonnad**

Probleemidest nimetati sagedamini raha- ja majandusprobleeme, vaid 7% vastas, et probleeme pole olnudki. (joonis 6)

Joonis 6

- **Võimalused probleemide lahendamiseks**

Probleemide lahendusena näevad kinnipeetavad eelkõige enda muutumist, aga oodatakse ka ühiskonna tuge ja majanduselu paranemist. Sellest võib järeldada, et kinnipeetavate hoiakud on positiivsed, kuna tunnistatakse, et vajalik on enda muutmine. I grupp: „enesetäiendamist”, „kõik sõltub iseendast”, „majanduslik stabiilsus”, „palga

tõusuga maapiirkondades”, „mõistvat suhtumist võiks rohkem olla”, „tuleb ennast rohkem harida” kaks inimest vastas „ei oska öelda”.

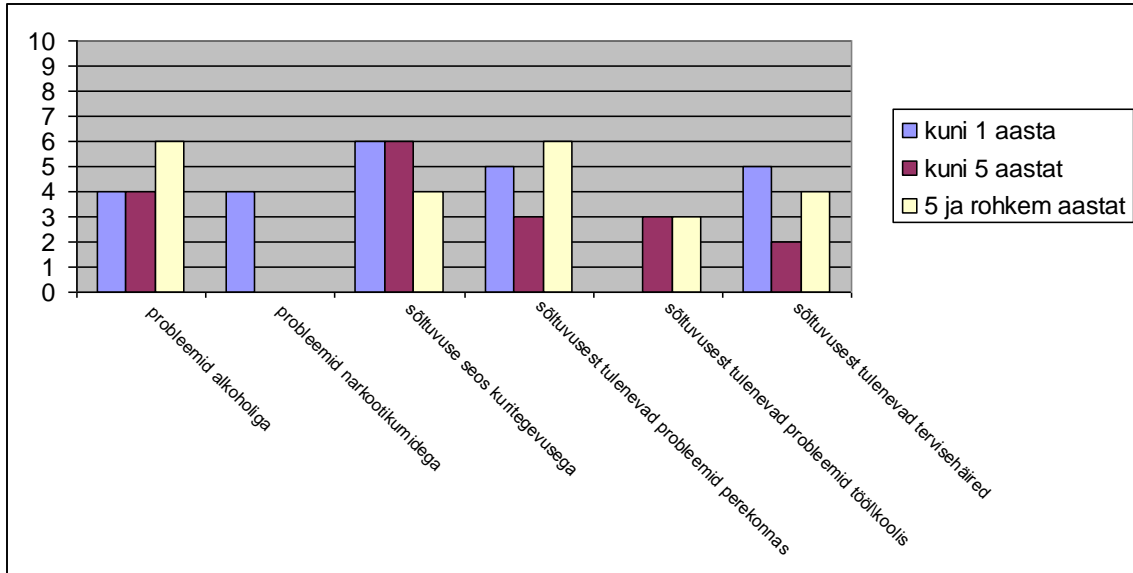
II grupp: „ei oska öelda” kaks inimest vastas „kindel töökoht ja stabiilne sissetulek”, „lähedaste inimeste abi”, „lotoga võita”, „probleemid lahenevad, kui Eestist saab heaolu ühiskond”.

III grupp: „kõik on oma mõtlemises kinni, midagi ületamatut ei ole”, „tuleb ise ettevõtlikum olla ja mitte anda järele negatiivsetele ahvatlustele”, „õige töö tasustamine”, „kõik sõltub inimesest”, „riigi toetus ja rehabiliteerimine”, „ei oska öelda”, „sõprade ja sugulaste abi”, „pöörduda jumala poole, paremat lahendust ei leia”.

2.3.6 Sõltuvused

Eeldatavalt on erinevad sõltuvused vähem või rohkemal määral kuriteo toimepanemise põhjuseks. Seega on alkoholism või narkomaania üks võimalikke inimkäitumise mõjutajaid. Küsimused olid esitatud sõltuvustega seotuse ning mõjude kohta. Tuleviku suhtes on vastajad optimistlikud. Nad soovivad pahedest vabaneda või ei peagi neid oma elu mõjutajaks. I grupp: „ainus sõltuvus on nikotiin ja mingeid muutusi ei planeeri”, „nagu näha ei vii liig joomine kuhugi”, „järelused tuleb igaühel teha ise”, „loobuda alkoholist, kuna see ei vii elus edasi”, kaks korda vastati „ei ole sõltuvusi”, „olen juba muutunud 1,5 aastat karsklane ja vanglas loobusin suitsetamisest”, „järgida seadust täpsemalt ja mitte tarvitama alkoholi roolis, teades, et see võib lõppeda vangistusega. Miks? Sest eelkõige jäid kannatajateks minu perekond ja lähedased”.

II grupp: „pole alkoholi, pole probleemi”, „ei pea enam ennast sõltuvaks, sest joomise eest saada 5 aastat on piisav aeg järelemõtlemiseks”, „neid ei ole”, „esialgne arvamus on, et kange alkohol täielikult ei, lahja õlu on OK”, „mitte tarvitada ja sellele hambad ristis vastu seista, kellegi lähedase aitamisest on ka kindlasti palju kasu”. III grupp: „vabaneda ühest pahest täielikult – alkoholist”, „olen nendest vaba”, kaks korda vastati „soovin suitsetamist maha jätta”, „mul ei ole edaspidist elu olen eluaegne”, „mitte neid elu sees enam tarvitada”, „inimest ei saa muuta ilma, et inimene ise seda ei sooviks, soovin olla väärikas EV kodanik”.

Joonis 7

Peaaegu pooled kinnipeetavad tunnistavad alkoholi sõltuvust ja sellega seonduvaid probleeme. Narkootikumidega on seotud olnud vaid I grupi kinnipeetavad (40% tunnistab probleeme). Nende nähtuste seost kuritegevusega tunnistavad ligi pooled I ja II grupis 6 ja III grupis 4. Perekondlike probleeme on need tekitanud pooltel I grupi, 3-1 II grupi ning 6-1 III grupi vastajal. Väidetavalt ei ole sõltuvused tekitanud probleeme tööl/koolis ühelgi lühikese karistusaja kandjal. Võib järeldada, et alapeatüki eeldust, et sõltuvused on seoses kuritegeliku käitumisega. Märkimisväärne on, et narkootikumide kasutamine on rohkem probleemiks lühema karistusajaga kinnipeetavatele.

KOKKUVÕTE

Käesoleva töö eesmärk oli võrrelda erineva karistusajaga kinnipeetavate väärtushinnanguid ja nende erisusi. Teoreetilises osas on antud ülevaade teemaga seonduvatest mõistetest ja seisukohtadest. Tuginedes uurimuslikule osale, võib autor väita, et gruppide võrdlemisel ei saa olulisi erisusi erineva karistusaja mõjust välja tuua. Võimalik, et laialdasema küsitluse (ka suurema hulga küsitletute seas) tulemus annaks selgema vastuse. Suhtumine kuritegevusse on tauniv ja karistamist peetakse üldjoontes õiglaseks. Küll soovitakse alternatiivkaristuste rohkemat kasutamist. Teoreetilises osas esines väide, et pikem karistusaeg võimaldab omandada nn vanglakäitumise, et kahetsus asendub silmakirjalikkusega, seega ei ole võimalik ka kontrollida vastuste siirust ja usaldusväarsust. Küll näib vastuseid mõjutavat aja ja ühiskonna muutumine. Eesti Vabariigis on viimased kümme aastat olnud väga murrangulised ja ühiskonda ning selle liikmeid mõjutavad.

Kriminaalse tausta analüüs näitas, et pikema karistusaja kandjad on retsidiivsema minevikuga. Ometi on vastuste põhjal nende soov ennast muuta või parandada oluliselt selgem. Ehkki kuriteo mõiste on ühene ja kõigi jaoks ühtmoodi tõlgendatav, eristab kinnipeetavaid suhtumine oma teosse ja karistusse. Esile tõuseb nende soov teha vahet kurja teinu ja kurjategija vahel. Nende sõnul tuleks karistamisel rohkem arvesse võtta teo sooritamise asjaolusid ja ohtlikkust ühiskonnale.

Sotsiaalne roll ja suhted on kõikide gruppide jaoks olulised. Kõige suuremate probleemidena nähti kõigis gruppides materiaalse kindlustatuse probleemi, töö leidmist, aga ka elukohaprobleemi. Peresuhteid väärtustati olenevalt indiviidist ja tema seotusest lähedastega. Sõltuvus alkoholist on olnud paljude jaoks probleemiks, kuni aastase karistuse kandjate seas lisandub narkomaaniaprobleem. Neid sõltuvusi tunnustatakse elu rikkuvateks pahedeks ja soovitakse neist vabaneda.

Uurimusest ei leia tõetust, et pikem karistusaeg muudab kinnipeetava vaateid elule ja väärtustele negatiivses suunas, ometi raskendab see ka küsitletute arvates taasintegreerumist ühiskonda.

Differences in Value Judgements of Convicts with Different Time of Imprisonment.

SUMMARY

The purpose of this paper was to evaluate differences in value judgements of convicts with different time of imprisonment. In the theoretical part there is an overview of expressions and viewpoints that are linked to this current theme. In the research part the author can say that there are no significant differences between groups with different time of imprisonment. It may be possible that a wider research (including more participants in the enquiry) might give a more clear result. The attitudes towards criminal action are deprecative and conviction is usually considered to be just. Alternative punishments are more wished. There was a statement in the theoretical part that longer imprisonment enables convicts to attain prison behavior and that remorse becomes hypocrisy. Therefore it is hard to evaluate the sincerity and credibility of the answers. Although changes in society that take place due to passing time seem to have influenced the answers. Last ten years in Republic of Estonia have been very revolutionary and have had strong influence on society and its members.

The analysis of criminal backgrounds showed that bearers of longer imprisonment time had more recidivity in their past. But the answers show that their wish to change their behavior to better is more clear than others. Although the meaning of crime is the same to all, the difference of convicts shows in their attitudes towards their criminal act and punishment. At that point there emerges their wish to make difference between someone who did a bad deed and someone who committed a criminal act. According to their words the circumstances of the act and riskiness to the society should be taken more into consideration.

Social role and relationships are important to all groups. The biggest problems in all groups were material security, employment and residence problems. Relations in family were valued based on individual experience and closeness to family. Alcohol addiction was a problem to most answerers. In the group of convicts who's time of imprisonment

lasted up to one year drug addiction was also one of problems. These addictions were admitted to be life ruining blemishes and wished to get rid of.

The research doesn't prove that longer time of imprisonment changes the convicts' viewpoints to life and values, however it also according to answerers exasperates their reintegration to society.

KASUTATUD MATERJALIDE LOETELU

Kasutatud kirjandus

1. Auväärt, Lembit, 2001. Sissejuhatus õiguspsühholoogiasse, Tartu Ülikooli Kirjastus
2. Clinard, M.B. 1974. Sociology of Dewiant Behavior. New York: Holt, Rinehart and Winston, Inc.
3. Eesti Vabariigi Sotsiaalministeerium, Eesti Sõltuvushaigete Rehabilitatsiooni Ühing. 1999. Teavet probleemkäitumiste ennetustööks, Tallinn: Estelle Laane & Kalle Laane.
4. Ernits, P. Eesti vangi portree, Luup nr 6, 2001
5. Lätti, E. (2000). Sotsiaaltöötajana vanglas; Sotsiaaltöö 2000, 4
6. Kenkmann, Paul.2003. Hälbekäitumise sotsioloogia vaatekohast. – Õigus. Psühholoogia. Sotsioloogia. Koost: Silvia Kaugia, Tartu, MTÜ ÕPS Tartu Ühing.
7. Kõverjalg, A. 1993. Teadustöö metoodika alused I. Eesti Riigikaitse Akadeemia, Tallinn
8. Sootak, J. Pikamäe. P. 2001. Kriminaaltäitevõigus, Tallinn: Ilo
9. Eesti Vabariigi Sotsiaalministeerium, Eesti Sõltuvushaigete Rehabilitatsiooni Ühing. 1999. Teavet probleemkäitumiste ennetustööks, Tallinn: Estelle Laane & Kalle Laane.
10. Raska, E. 1987. Sotsiaalne programm: kuritegevuse ennetamine, Tallinn: Eesti raamat
11. Raska, E. 2002. Kriminoloogia. Sissejuhatus ainesse, Tallinn: Juura.
12. Robson, C. 2002. Real World Research. Malden: Blackwell
13. Sootak, J. Pikamäe. P. 2001. Kriminaaltäitevõigus, Tallinn: Ilo
14. Tooding, L. M. 1998. Andmeanalüüs sotsiaalteadustes, Tartu
15. Vankeinhoidon perusteet; Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4/ 2002
16. Varhaiskasvatuksen tutkimusmenetelmiä. 1999. Jyväskylä: Gummerus

Muud allikad

17. Karistusseadustik 2002 <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=12792390>
18. Jõgi, U. 2005. Uurimustöö metoodika. <http://www.kani.pri.ee/ttk/utm/konspekt.doc>

LISAD

Hea vastaja!

Alljärgnev küsimustik on alus uurimusele, mille eesmärk on analüüsida erinevate karistusajaga kinnipeetavate väärtushinnanguid. Lisaks sellele puudutavad küsimused ka süüdimõistetute tausta, isiksuseomadusi, vaateid oma käekäigule. Küsitluses tuleb tõmmata sobivale vastusevariandile ring ümber või täiendada vastusevariante.

Küsitlusele vastavad erineva karistusajaga kinnipeetavad, vastajad jäävad anonüümseks. Küsitluse eesmärk on luua andmestik, selgitamaks, kuidas muudab karistusaja pikkus kinnipeetavate väärtushinnanguid.

Tänades,

Tauri Lehola

I KRIMINAALNE TAUST

1. Kui pikka vanglakaristust oled hetkel kandmas?

a) kuni 1 aasta

b) kuni 5 aastat

c) 6 ja rohkem aastat

2. Kas sind on ka enne 16-aastaseks saamist süüdi mõistetud?

a) jah

b) ei

3. Mitu korda on sind kohtulikult karistatud reaalse vangistusega?

.....

4. Kas oled olnud arvel noorsoopolitseis?

a) jah

b) ei

5. Kas oled õppinud erikoolis?

a) jah

b) ei

6. Kas sa oled oma karistusaja jooksul saanud mõne distsiplinaarkaristuse?

a) jah

b) ei

7. Kas oled saatnud korda erinevat laadi kuritegusid?

a) jah

b) ei

8. Kas ja mida soovid oma elus muuta?

.....

.....

.....

II TÖÖ JA HARIDUS

1. Kas olid kuriteo sooritamise ajal töötu?

a) jah

b) ei

2. Kas oled kunagi olnud terve aasta järjest ilma töötä?

a) jah

b) ei

3. Kas oled kunagi lahkunud/vallandatud töölt?

a) jah

b) ei

Kui vastasid „jah“, siis lisa ka põhjus.

.....

4. Mitu klassi oled lõpetanud?

.....

5. Kas sul oli raske toime tulla koolis/tööl?

a) jah

b) ei

6. Kas sul oli palju probleeme õpetajatega/ülemustega?

a) jah

b) ei

7. Millisel erialal sooviksid töötada? Miks?

.....
.....

III PEREKOND JA SUHTED

1. Kas sul on/oli perekonnas suhtlemisprobleeme?

a) jah

b) ei

2. Kas oled rahul sellega, kuidas saad/said läbi oma vanematega?

a) jah

b) ei

3. Kas sul on järglasi? Kui on, siis kui palju?

a) jah

b) ei

4. Kas sul on praegu abikaasa/elukaaslane?

a) jah

b) ei

Kui „ei“, siis jätkka küsimusest 8.

5. Kas tülitsete/tülitsesite sageli?

a) jah

b) ei

6. Kas oled kogenud truudusetust?

a) jah

b) ei

7. Kas tülitsete/tülitsesite ...
- a) laste pärast
 - b) raha pärast
 - c) vaba aja veetmise pärast
 - d) endiste partnerite pärast
 - e) sõprade pärast
 - f) muu põhjus
8. Kas sinu perekonnaliikmed (vanemad, abikaasa, elukaaslane, lapsed) külastavad sind vanglas? (TÕMBA LOETELUS SOBIVATELE JOON ALLA.)
- a) jah
 - b) ei

IV KAASLASED JA SÕBRAD, VABA AEG

1. Kas sul on palju sõpru ja tuttavaid?
- a) jah
 - b) ei
2. Kas tunned kedagi, kes on seotud kuritegevusega?
- a) jah
 - b) ei
3. Kas mõni su lähedane sõber on seotud kuritegevusega?
- a) jah
 - b) ei
4. Kas enamik tuttavaid on seotud kuritegevusega?
- a) jah
 - b) ei
5. Kas kõik su sõbrad on seotud kuritegeliku maailmaga?
- a) jah

b) ei

6. Kuidas veetsid vaba aega enne karistamist?

.....
.....

7. Kas osalesid enne karistamist mõne klubi, organisatsiooni või rühma tegevuses? Kui „jah“, siis millise?

a) jah

b) ei

8. Kas osaled vanglas mõne grupi või rühma tegevuses? Kui „jah“, siis millise?

a) jah

b) ei

V HOIAKUD

1. Kas sa õigustad kuritegevust? Kui „jah“, siis miks?

a) jah

.....

b) ei

2. Kuidas suhtud oma karistusse?

.....

.....

.....

3. Kuidas suhtud järelvalvesse?

.....

.....

.....
4. Milliseid ettepanekuid oskad teha karistuste muutmiseks?

.....
.....
.....

5. Millistes valdkondades oled enim kogunud raskusi? Märgista sobivad.

- a) raha- ja majandusprobleemid
- b) pereprobleemid
- c) eluasemeprobleemid
- d) probleemid inimestega suhtlemisel
- e) töö leidmisega seotud probleemid
- f) muu

6. Millised oleks võimalused nende probleemide lahendamiseks?

.....
.....
.....

VI SÕLTUVUSED

1. Kas sul on olnud probleeme alkoholiga? Oled olnud sõltuvuses?

- a) jah
- b) ei

2. Kas sul on olnud probleeme narkootikumidega?

- a) jah
- b) ei

3. Kas alkoholi/narkootikumide tarvitamisel on olnud seos kuritegevusega?

a) jah

b) ei

4. Kas alkoholi/narkootikumide tõttu on olnud probleeme perekonnas?

a) jah

b) ei

5. Kas alkoholi/narkootikumide tõttu on olnud probleeme tööl/koolis?

a) jah

b) ei

6. Kas alkoholi/narkootikumide tõttu on esinenud tervishäireid?

a) jah

b) ei

7. Milliseid muutusi soovid näha oma edaspidises elus seoses sõltuvustega? Miks?

.....

.....

.....

TÄNAN VASTAMAST!